

УДК 94:378.4.096.011.3-051(477.83-25)''1919/1939''

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2022.54.11611>

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ВИКЛАДАЦЬКОГО ТА НАУКОВО-ДОПОМІЖНОГО СКЛАДУ УНІВЕРСИТЕТУ ЯНА КАЗИМИРА У ЛЬВОВІ (1919–1939)

Роман ТАРНАВСЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології

вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна

e-mail: avtor:rt@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7817-6730>

У статті досліджено принципи формування викладацького та науково-допоміжного складу Університету Яна Казимира у Львові у міжвоєнний період. Організація навчальних і наукових студій у Львівському університеті впродовж його історії мала свої особливості на різних етапах. До 1939 р. діяльність Університету та його структурних підрозділів визначалась освітнім законодавством Австро-Угорщини, а згодом – Польщі, яке передбачало існування професорських кафедр (кафедру ототожнювали з надзвичайним чи звичайним професором) і доцентур. Наукові дослідження забезпечували підрозділи навчально-наукового спрямування, а саме – семінари, заклади та інститути, котрі функціонували на ідентичних засадах (керівник та допоміжні наукові помічники). Періодично відбувалися реорганізації навчально-наукових підрозділів з одного типу в інший. Доведено, що повне ототожнення інститутів (закладів) з кафедрами, яке спостерігаємо у більшості праць з історії Львівського університету є помилковим. Перетворення Цісарсько-королівського університету імені цесаря Франца I у Львові на Університет Яна Казимира у Львові та Український університет у Львові з його початковим етапом у формі Українських університетських курсів назагал не вплинуло на принципи організації навчально-наукової діяльності. Проте у 1939/40 н. р. принципи формування викладацького та науково-допоміжного складу Університету кардинально змінили. Трансформації структури Львівського університету від кінця 1939 р. на мезорівні полягала в об'єднанні професорських кафедр і доцентур з інститутами (закладами) у кафедри як основні навчально-наукові одиниці.

Ключові слова: Львівський університет, статут, кафедра, професор, доцент, габілітація.

Постановка проблеми. До 1939 р. кафедру у Львівському університеті ототожнювали з професором. Проте кількість професорів і кафедр не була однаковою, позаяк статус титулярного професора не передбачав обіймання кафедри (ототожнювався з доцентурою). Якщо кафедру очолював звичайний професор, то її часто позначали прикметником “звичайна”, якщо надзвичайний

¹ Микола Крикун, “Львівський університет австрійського періоду”, *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Том I: А–К.* (Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011), 45; Ярослав Притула та Роман Тарнавський, “Університет Яна Казимира у Львові”, *Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Том I*, 55–62; *Kronika*

професор – прикметником “надзвичайна”¹. В умовах радянізації системи вищої освіти ситуація змінилася, тож *метою* нашого дослідження є аналіз принципів формування викладацького та науково-допоміжного складу Львівського університету у міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу. У Цісарсько-королівському університеті імені цісаря Франца І у Львові надзвичайних і звичайних професорів призначала вища державна влада за поданням ради факультету, яке схвалив академічний сенат і затвердив міністр, що відповідав за освіту. Надзвичайний професор міг бути представлений факультетською радою до затвердження звичайним професором, якщо за період надзвичайної професури значно збільшився його науковий доробок. Між цими титулами не було принципової різниці в науковій та педагогічній кваліфікаціях (професори відрізнялися лише статусом, стажем і розміром заробітної платні)².

Ці самі норми передбачав і закон про академічні школи від 13 липня 1920 р., ухвалений за Польської Республіки, а далі – закон про академічні школи від 15 березня 1933 р. (норми, що стосувалися викладацького складу, у ньому прописано менш докладно, ніж у попередньому законі). До обов’язків кожного надзвичайного та звичайного професора належали: проведення наукових досліджень та написання праць; читання лекцій і керівництво практичними заняттями – вправами, а також близькими кафедри семінаром і закладом; екзаменування студентів; участь у засіданнях ради факультету, загальних зборах професорів та/або академічного сенату, виконання інших обов’язків, пов’язаних з академічними урядами. Професори, які перебували на посаді (від дати призначення професором) 35 років, повинні були залишити кафедру, перейшовши на державну пенсію. Проте міністр віросповідань та народної освіти Польської Республіки, за поданням ради факультету, підтриманим загальними зборами

Uniwersytetu Lwowskiego. I. (1894/95–1897/98). [T. cz. Rektor Dr. Henryk Kadyi]. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1899); Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. II. (1898/9–1909/10). Zestawił Dr. Wiktor Hahn. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1912); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1920–1921 za rektoratu Prof. Dr-a Emanuela Macheka. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1923); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok akademicki 1921/22 za rektoratu śp. Prof. Dr. Jana Kasprowicza. (Lwów: Drukarnia Naukowa, 1932); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922–1923 za rektoratu Prof. Ks. Dr. Stanisława Narajewskiego. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1926); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923–1924 za rektoratu Prof. Dr. Juliusza Makarewicza. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1924); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25, stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów. Zestawił rektor w roku szkolnym 1924/25 Prof. Dr. Włodzimierz Sieradzki. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1925); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25, stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów. Zestawił rektor w roku szkolnym 1928/29 Prof. Dr. Leon Piniński. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1930); Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1929/30 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów. Zestawił prof. dr. Hilary Schramm, rektor w roku szkolnym 1929/30. (Lwów: I Związkowa drukarnia, 1931).

² Крикун, “Львівський університет австрійського періоду”, 45.

професорів чи академічним сенатом, міг продовжити перебування вченого у статусі професора ще на п'ять років, а далі, з повторенням зазначеної процедури, – знову на п'ятирічний термін. Після досягнення професором 65-річного віку ці норми переставали діяти. Відомого вченого, який через вік мусив залишити кафедру, рада факультету могла призначити почесним професором (його обов'язки були меншими, ніж надзвичайних та звичайних професорів). Таке рішення мали підтримати загальні збори професорів чи академічний сенат, далі – міністр віросповідань та народної освіти, і врешті – вища державна влада Польської Республіки. Якщо після того, як професор залишив кафедру, або ж викладання предмета переривалося з іншої причини, рада факультету могла доручити так зване “заступне викладання” іншому професору, доценту чи відповідному спеціалісту, зокрема, з ад'юнктів або старших асистентів (заступництво мало затвердити Міністерство віросповідань та народної освіти)³.

У статутах Університету Яна Казимира у Львові (спіралися на закони про академічні школи від 13 липня 1920 р. та 15 березня 1933 р.) питання, що стосувалися професорів, були висвітлені в розділах “Викладацьке гроно”. У статутах 1920-х років ішлося тільки про подання факультетських рад щодо призначення надзвичайних професорів звичайними, а також про іменування почесними професорами (ці справи розглядала відповідна комісія, а висновки представляла факультетській раді, на засіданні якої відбувалося таємне голосування)⁴. Проект статуту 1934 р. містив ці самі норми, проте в ньому уточнено, що звіт комісії мав підтвердити суттєве зростання за час надзвичайної професури наукового доробку кандидата на звичайного професора, а рішення ради факультету ректор виносив на розгляд академічного сенату, далі – пересилав міністрові віросповідань та народної освіти. У 1934 р. керівництво університету розгорнуто прописало і норми, що стосувалися почесних професорів та прав професорів, які залишали кафедри за віком⁵. У статуті 1926 р. окремий

³ “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 72, poz. 494 (1920): 1285, 1286; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 29, poz. 247 (1933): 598, 599.

⁴ *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie* (далі – Statut LU). (Warszawa, 28 maja 1926 r.), 8; *Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*. (Warszawa, 28 września 1929 r.), 9, 10.

⁵ *Projekt Statutu Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie*. (Lwów, 1934), 21, 22. Рішення про призначення відомих учених, зокрема професорів, які йшли з кафедр, почесними професорами факультетська рада після думки академічного сенату представляла на розгляд міністра віросповідань та народної освіти. Почесні професори мали право викладати в галузі своєї габілітації (згідно з номінаційним декретом) та вбирати урочистий академічний стрій. Професори, що залишили кафедри добровільно або через перетин визначеної Міністерством віросповідань та народної освіти вікової межі і яких не було призначено почесними професорами, зберігали за собою право користуватися закладами академічної школи, натомість втрачали право викладання (якщо міністр не залишав його за ними). Проте ці норми не виключали можливості доручення таким професорам читання лекцій чи керівництва вправами на підставі ухвали факультетської ради, затвердженої міністром (*Ibid.*).

параграф (у наступних статутах його не було) стосувався службової присяги професорів⁶.

У статутах Львівського університету докладно описано також процедуру обіймання вакантної кафедри (нової чи вже наявної)⁷. Зазначимо, що в проєкті статуту Університету Яна Казимира у Львові 1934 р., відповідно до Закону про академічні школи від 15 березня 1933 р., питання викладацьких кадрів прописано докладніше, ніж у попередніх нормативних документах. До так званого викладацького грона належали академічні вчителі, тобто професори (почесні, звичайні, надзвичайні, титулярні) й доценти та неакадемічні вчителі й лектори мов. За кожним академічним учителем було закріплене право виголошувати з кафедри свої думки стосовно питань з обсягу галузі знань, яку він представляв, а також свобода вибору методики проведення лекцій і вправ. Академічний учитель мав право читати лекції й на факультетах, до яких не належав, за згодою факультетських рад⁸.

Доцентом ставали через здобуття права викладання в університеті (*venia legendi*), яке отримували, пройшовши габілітацію. Від часу Цісарсько-королівського університету імені цісаря Франца I у Львові процедура габілітації майже не змінилася і передбачала такі три етапи: представлення габілітаційної роботи, габілітаційну дискусію або колоквиум (ці два терміни вживали поряд і в 1930-х роках⁹) та габілітаційну лекцію. Різноманітні нюанси габілітації чітко

⁶ Statut LU, 1926, 8.

⁷ Факультетська рада повинна була щонайпізніше на другому засіданні від часу підтвердження вакансії вибрати комісію для підготовки подання щодо претендентів на кафедру. У складі комісії мали бути передусім професори, які викладали предмет кафедри або ж споріднені предмети. Комісія повідомляла декана про осіб, кандидатури яких узяла до розгляду, а той виносив їх на обговорення факультетської ради (її члени мали право додати нові кандидатури). Комісія аналізувала кваліфікації пропонованих осіб та вирішувала, до кого з них голова має звернутися по згоду прийняти кафедру. Комісія також могла виступити з поданням тимчасово не призначати професора кафедри. Рішення комісії затверджувала факультетська рада, а її ухвалу – академічний сенат, після чого ректор надсилав його міністерству. За нормами проєкту статуту 1934 р., у разі появи в структурі університету вакантної кафедри рада відповідного факультету зверталася передусім до професорів усіх академічних шкіл Польської Республіки, які викладали представлений кафедрою предмет або споріднені предмети, та до інших знаних учених-спеціалістів, аби вони порекомендували кандидатів на зайняття вакансії. Далі створювали комісію, розглядали кандидатури, проводили дискусії та голосування. Остаточне рішення про затвердження кандидата на обіймання кафедри було за міністром віросповідань та народної освіти (Statut LU, 1926, 7, 8; Statut LU, 1929, 9, 10; Statut LU, 1934, 18).

⁸ Statut LU, 1934, 18. Згідно зі законами про академічні школи, академічні та неакадемічні вчителі мали читати лекції на тому факультеті, на якому були висунуті, отримали право викладання або з якими були пов'язані угодою, проте дозволяли читати лекції на іншому факультеті за згодою двох зацікавлених факультетських рад (“Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 598).

⁹ Державний архів у Львівській області (далі – ДАЛО), ф. 26 (Львівський королівський університет ім. Франца I (1817–1918), Університет ім. Яна Казимира у Львові (1919–1939)), оп. 5, спр. 669 (Жеймо-Жейміс Станіслав (особова справа), 1935–1937), арк. 13; Спр. 1841 (Сулімівський Тадеуш (особова справа), 1931–1938), арк. 4.

схарактеризовано в законах про академічні школи та статутах Університету Яна Казимира у Львові.

Законодавство про академічні школи від 13 липня 1920 р. та 15 березня 1933 р. надання права викладання надалі закріпили за факультетськими радами: кандидат отримував його з титулом доцента після успішного проходження процедури габілітації. Науковець, який мав бажання габілітуватися, робив подання на ім'я декана – голови ради відповідного факультету, обов'язково зазначаючи в документі галузь науки, яку мав намір викладати. *Venia legendi* не могло обмежуватися довільною частиною науки, а мало обіймати весь комплекс проблем або ж ту частину науки, яка, на думку членів факультетської ради, становила цілість. Кандидат подавав на розгляд факультетської ради таке:

1) докторський диплом, отриманий в одній з академічних шкіл Польської Республіки або за кордоном, чи документ, що підтверджував наявність іншого ступеня або наукового титулу (видатні науковці, за ухвалою факультетської ради, звільнялися від подання документа про докторський ступінь). На загал, Львівський університет вимагав у кандидата наявність докторату (рівнозначного ступеня чи наукового титулу) того самого факультету, на якому планував викладати вчений, і лише у виняткових випадках, за згодою факультетської ради, до розгляду брали ступінь (науковий титул) іншого факультету;

2) короткий життєпис (*curriculum vitae*) з особистими даними, зокрема, до якої національності кандидат себе зараховує;

3) габілітаційну роботу (у трьох примірниках), опубліковану (подекуди від цієї норми відходили, наприклад, габілітаційна робота Тадеуша Сулімірського була подана як машинопис, і лише її частина опублікована¹⁰) польською мовою або мовою викладання предмета, з якого планував габілітуватися кандидат, чи комплекс праць як підставу для габілітації та інші наукові дослідження, з яких хоча б частина мала бути написана польською мовою (за виняткових обставин факультетська рада могла відійти від норм щодо мови). Габілітаційна праця мала засвідчити суттєвий внесок кандидата в розвиток науки та самостійність його наукового мислення. Окремо обумовлювали, що габілітаційною роботою

¹⁰ ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1841, арк. 6, 14.

¹¹ “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1287, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 598; Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 1934, 22, 25. Умовою допуску безпосередньо до етапів габілітації були так звані особисті кваліфікації кандидата; факультетська рада вирішувала їхню відповідність отриманню ним права габілітуватися голосуванням, і лише після цього розглядала наукові (професійні) кваліфікації вченого (на підставі аналізу його габілітаційної роботи разом з іншими працями). Для аналізу кваліфікацій кандидата факультетська рада на засіданні з питань справи габілітації на порядку денному вибирала зі своїх членів щонайменше двох референтів (на прикладі габілітацій народознавців фіксуємо комісії в складі двох-чотирьох референтів і декана факультету як голови),

не могла бути докторська робота або ж робота для отримання іншого, рівнозначного докторському, ступеня чи наукового титулу¹¹.

Процедура габілітації складалася з трьох зазначених вище етапів, що мали відбуватися в певній послідовності. Перший етап полягав в оцінюванні референтами габілітаційної роботи (інших праць кандидата). Далі на окремому засіданні факультетської ради відбувалася габілітаційна дискусія (стосувалася всього спектра проблематики предметного засягу габілітації). Окрім референтів, що розпочинали дискусію, у ній могли брати участь усі члени ради. Оцінку результатів габілітаційної дискусії та відповідний висновок подавав раді один з референтів, після чого її члени таємним голосуванням вирішували, чи кандидат може бути допущений до габілітаційної лекції. Лекцію виголошували перед членами факультету (на лекції мали право бути присутніми професори і доценти різних академічних шкіл, а з дозволу декана – інші особи) з метою ствердження кандидатом своїх знань та умінь, зокрема, щодо наукових проблем у світлі сучасного стану науки. Тему габілітаційної лекції кандидат обирав самостійно, після чого факультетська рада, вислухавши думку референтів, вирішувала, чи затверджувати її, а в позитивному разі визначала термін проведення. Габілітаційна лекція мала тривати щонайменше 20 хвилин, її не можна було читати з конспекту. Після лекції та її оцінки референтами факультетська рада таємним голосуванням вирішувала, чи лекцію належить затвердити, далі аналізувала весь перебіг габілітаційного процесу та за поданням референтів остаточним таємним голосуванням визначала, чи кандидатові надати *veniam legendi*, а якщо так, то яку ділянку науки воно має охоплювати. У разі негативного рішення ради факультету щодо першого чи другого етапів габілітації кандидат не міг габілітуватися. Натомість, у виняткових випадках, рада могла звільнити

на підставі оцінки яких приймала відповідну ухвалу. У статуті 1929 р. уточнено, що референтами могли бути професори, які представляли на факультеті предмет, галузь якого охоплювала габілітація, або, якщо таких не було, професори найближчих предметів. Для виголошення думки рада могла закликати й інших своїх членів, запросити професорів інших факультетів чи університетів, видатних учених, зокрема закордонних (могла доручити їм обов'язки референтів). Час, який рада відводила референтам для аналізу матеріалів, різнився від шести (у статуті 1926 р.) до трьох (наступні статuti) місяців від внесення габілітаційного подання. Про готовність подати звіт комісія повідомляла декана, який знову ставив справу габілітації на порядок денний засідання факультетської ради. Після заслуховування висновку референтів (“за” чи “проти”) рада голосуванням вирішувала, чи процедура габілітації має бути розпочата, чи подання належить відхилити або ж відкласти ухвалення остаточного рішення в цій справі (ДАЛО, ф. 26, оп. 5, спр. 1939 (Фальковський Ян (особова справа), 1930–1939), арк. 77–88; Спр. 1639 (Росінський Болеслав (особова справа), 1921–1939), арк. 38–39; Спр. 857 (Клімек Станіслав (особова справа), 1925–1939), арк. 62–64; Спр. 669 (Жеймо-Жейміс Станіслав (особова справа), 1935–1937), арк. 1–4, 7–8; Оп. 7, спр. 1653 (Мидлярський Ян Тадеуш (справа про здобуття ступеня доцента), 1926–1939), арк. 1–3, 12, 13; “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1287, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 598; Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 1934, 22, 25).

¹² “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1287, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 598; Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 22, 25).

його від обов'язку проходити другий і/або третій етапи, тобто дискусію та виголошення лекції¹².

Після успішної габілітації за поданням референтів факультетська рада приймала ухвалу про надання вченому права викладання, де обов'язково обумовлювала галузь науки, на яку воно поширювалося¹³. Цю ухвалу мали прийняти загальні збори професорів або академічний сенат університету (не мав права вдаватися в оцінювання наукової кваліфікації кандидата, проте з інших причин міг відмовити в прийнятті ухвали; у разі відмови ректор повертав її факультетській раді, повідомляючи про кількість голосів за відповідне рішення та, за можливості, про мотиви), а далі – затвердити Міністерство віросповідань та народної освіти (до нього надсилали необхідний перелік документів: наукові праці кандидата, його життєпис, особисті документи та протоколи проходження етапів габілітації). Після затвердження габілітації міністром учений у присутності декана складав на ім'я ректора урочисту присягу, в якій обіцяв дотримуватися правил університету. Після присяги кандидат отримував титул доцента університету та право викладати в галузі, зазначеній в остаточній ухвалі факультетської ради. Зазначимо, що ані загальна кількість доцентів факультету, ані доцентів, які спеціалізувалися з одного предмета, не була обмежена¹⁴.

Право викладання, отримане в одній з академічних шкіл Польської Республіки, могло бути визнане дійсним і в інших академічних школах держави. Для цього рада факультету, на якому доцент мав намір викладати, мала прийняти відповідну ухвалу та скерувати її на затвердження академічним сенатом, який повідомляв про це Міністерство віросповідань та народної освіти. Це саме стосувалося і права викладання на іншому факультеті цього самого університету¹⁵.

¹³ На прохання доцента факультетська рада ухвалою (прийнятою академічним сенатом та затвердженою міністерством) могла розширити межі ділянки науки, в якій він мав право викладання. Для цього доцент мав подати раді наукові праці з відповідної галузі (їхня цінність мала відповідати вимогам, які ставили до габілітаційної роботи). У виняткових випадках *veniam legendi* могли розширити з огляду на роботу, яка була підставою його здобуття. Загалом процедура розширення габілітації спиралася на ті самі засади, що і її проведення (рішення про те, чи потрібно проводити нові габілітаційну дискусію та лекцію, ухвалювала факультетська рада). На відміну від схарактеризованих норм, у проекті статуту 1934 р., відповідно з нормами Закону про академічні школи від 15 березня 1933 р., окремо обумовлено й те, що факультетська рада могла запропонувати міністру віросповідань та народної освіти відкликати рішення про надання доценту *veniam legendi* (Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 1934, 22, 25; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 599).

¹⁴ “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1287, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 598; Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 1934, 22, 25.

¹⁵ “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1287, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 599; Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 1934, 25; ДАЛО, ф. 26, оп. 7, спр. 1653 (Мидлярський Ян Тадеуш (справа про здобуття ступеня доцента), 1926–1939), арк. 14–20зв.; Оп. 5, спр. 669 (Жеймо-Жейміс Станіслав (особова справа), 1935–1937), арк. 19.

¹⁶ Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13.

Якщо доцент зголосив на академічний рік лекції чи вправи, то вже не міг відкликати їх без згоди факультетської ради¹⁶. Згідно зі статутом Університету Яна Казимира у Львові від 1926 р., рада факультету могла доручити доценту лекції з певного предмета за відповідну платню, яку визначали окремою угодою (таке доручення мало бути затверджене міністром віросповідань та народної освіти)¹⁷. У випадку, коли доцент не викладав (без отриманої на підставі рішення факультетської ради відпустки від міністерства) упродовж цілого академічного року, від 1934 р. – упродовж двох академічних років поспіль, йому *veniam legendi* втрачало чинність, а з ним і право на титул доцента. Проте ці права рада факультету могла поновити без повторення процедури габілітації. Право викладання, яке давала габілітація, втрачалося і після того, як доцент долав визначену Міністерством віросповідань та народної освіти вікову межу (проте за рішенням факультетської ради й академічного сенату міністр міг продовжити йому *veniam legendi*)¹⁸. У проєкті статуту 1934 р., у руслі норм закону про академічні школи від 15 березня 1933 р., йшлося й про те, що факультетська рада після схвалення академічним сенатом могла представити доцента, який викладав принаймні п'ять років та розвинув активну наукову діяльність, міністру віросповідань та народної освіти для номінації титулярним професором. Таке рішення мало бути підкріплене рефератом спеціально вибраної комісії та ухвалене на засіданні факультетської ради таємним голосуванням¹⁹.

Від середини XIX ст. у Цісарсько-королівському університеті імені цісаря Франца І у Львові розвинулася мережа факультетських підрозділів наукового та навчально-наукового спрямування, окреслених збірним терміном “наукові інститути” (“наукові заклади”). До них належали музеї, кабінети, лабораторії, клініки й амбулаторії, семінари, заклади та власне інститути. Один науковий напрям могло представляти відразу декілька підрозділів різного типу: наприклад, на початку XX ст. водночас існували Археологічний семінар та Археологічний заклад під керівництвом Кароля Гадачека, Семінар історії мистецтва та Інститут, а згодом – Заклад історії новочасного мистецтва, очолений Яном Болозом-

¹⁷ Statut LU, 1926, 9–11.

¹⁸ “Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1287, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 598, 599; Statut LU, 1926, 9–11; Statut LU, 1929, 10–13; Statut LU, 1934, 22, 25.

¹⁹ Statut LU, 1934, 25; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 599.

²⁰ Припула, Тарнавський, “Львівський університет до середини XX століття”, 53, 54, 56.

²¹ У законі про академічні школи від 13 липня 1920 р. серед “допоміжних наукових сил” виокремлено дві категорії: 1) асистентів – старших асистентів, молодших асистентів (демонстраторів, елевів), заступників асистентів; 2) ад'юнктів, кустошів, конструкторів і прозекторів (у пенсійних правах були зрівняні з державними чиновниками). Ад'юнктами, кустошами, конструкторами, прозекторами та старшими асистентами могли бути лише дипломовані випускники академічних шкіл. Особи, які не мали диплома, могли працювати лише молодшими асистентами (демонстраторами, елевами) та заступниками асистентів. Наукових помічників призначав академічний сенат за поданням ради факультету. Закон визначив

Антоневичем та ін.²⁰ Наявність наукових інститутів при кафедрах давала змогу розширити кількість працівників кафедр, що розвивали ту чи іншу науку²¹.

Згідно зі статутами Львівського університету 1926 та 1929 рр., науковими помічниками були ад'юнкти, кустоші, прозектори, конструктори, асистенти, демонстратори, елеви та заступники асистентів, натомість у 1934 р. керівництво університету визначило такими ад'юнктів, кустошів, старших асистентів, молодших асистентів (демонстраторів, елевів) та заступників асистентів. В інститутах (зкладах) безоплатно могли бути задіяні також волонтери (урядові елеви) або ж, за іншою термінологією, асистенти-волонтери, прийняті керівником за згодою факультетської ради: як й інші наукові помічники, з дозволу керівника підрозділу могли публікувати праці з грифом інституту (зкладу). Вакантні посади наукових помічників заміщали за конкурсом, який оголошували рішенням факультетської ради на подання керівника підрозділу, і лише в окремих випадках – без його проведення. Наукові помічники були зобов'язані допомагати професорам у науковій, педагогічній та адміністративній роботі, за потреби заступати керівника підрозділу (на довший термін – у 1920-х роках – ад'юнкт, кустош, прозектор, конструктор чи асистент, від 1934 р. – лише ад'юнкт, кустош чи старший асистент)²². Згідно з параграфом 78 статуту 1926 р., після номінації на посаду науковий помічник інституту складав перед деканом службову присягу (її текст починався словами “Присягаю, що на довіреній мені посаді буду завжди вірно служити Польській Республіці”, що було неприйнятним для патріотично зорієнтованих українців). Складання присяги декан підтверджував у номінаційному декреті, а її текст, підписаний науковим помічником, зберігав серед офіційної документації²³. У наступних статутах Львівського університету таких норм не було. Згідно з проектом статуту 1934 р., умовами номінації на посади ад'юнкта, кустоша та старшого асистента була наявність у кандидата нижчого

максимальний термін перебування на різних посадах, а також умови, які його диктували. Посаду заступника асистента можна було обіймати не більше двох років, молодшого асистента – трьох років, старшого асистента – шести років (якщо до завершення шостого року асистентури старший асистент здобув титул доцента, то його перебування на посаді в інституті (зкладі) могли продовжити ще на чотири роки). Ад'юнктів, кустошів, конструкторів і прозекторів призначали на трирічний термін, який міг бути повторений (лише після шести років могло настати так зване остаточне призначення). Визначення обов'язків наукових помічників Міністерство віросповідань та народної освіти поклало на розгляд університетів, факультетів та безпосередньо інститутів (зкладів), обумовивши лише норми їхнього заміщення професора в навчальному процесі: допустити до читання лекцій та керівництва вправами могли лише ад'юнкта, кустоша, конструктора, прозектора чи старшого асистента і лише за рішенням ради факультету й на чітко визначений термін. Натомість у Законі про академічні школи від 15 березня 1933 р. про допоміжні наукові сили не йшлося (“Ustawa z dnia 13 lipca 1920 r. o szkołach akademickich”, 1288; “Ustawa z dnia 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich”, 594–603).

²² Statut LU, 1926, 11, 12; Statut LU, 1929, 14; Statut LU, 1934, 26.

²³ Statut LU, 1926, 12.

²⁴ Statut LU, 1934, 26.

наукового ступеня та громадянства Польської Республіки. Увагу звертали і на репутацію та адміністративні здібності²⁴.

Статут 1926 р. обумовлював, що асистентів і їхніх заступників призначали на термін до двох років з тим, що період їхнього урядування закінчувався 30 вересня²⁵. Натомість у 1934 р. було деталізовано прийняття наукових помічників на посади: угоди з ад'юнктами і кустошами укладали на трирічний термін (після шести років безперервної роботи, за згодою міністра віросповідань та народної освіти, вони могли отримати постійне призначення), зі старшими асистентами – на рік чи два (асистента з титулом доцента могли призначати без обмежень чи на постійно), з молодшими асистентами (демонстраторами, елевами) чи заступниками асистентів – на академічний рік або й коротший термін. Щоб отримати посаду молодшого асистента (демонстратора, елева) чи заступника асистента, необхідно було мати диплом нижчого наукового ступеня (лише у виняткових випадках на ці посади могли призначити абсолювента факультету чи студента, і за умови, що він закінчив щонайменше три роки студій). На посаді молодшого асистента можна було перебувати не довше трьох років, заступника асистента – двох років²⁶.

Науково-допоміжних працівників інститутів (закладів) водночас уважали працівниками кафедр, при яких діяли підрозділи. Це видно за текстами документів, що їх заповнювали особи, прийняті на роботу до цих підрозділів Університету Яна Казимира у Львові, зокрема, заяв на ім'я ректора та укладених з ними угод.

Трансформація структури університету від кінця 1939 р. відбувалася в контексті уніфікації організаційних засад його діяльності з вищими школами інших міст УРСР та СРСР, що ствердив новий статут Львівського університету, затверджений наказом заступника голови Всесоюзної комісії у справах вищої школи при Раді народних комісарів (далі – ВКВШ при РНК) СРСР Олексія Гагаріна 2 лютого 1940 р. Згідно зі статутом, основною навчальною та науковою структурою, відповідальною за навчально-методичну та науково-дослідну роботу з однієї або декількох тісно пов'язаних між собою дисциплін, була кафедра. До складу кафедри належали всі її викладачі, наукові співробітники лабораторій і кабінетів при ній, а також аспіранти та студенти, що слухали курс із однієї з дисциплін підрозділу. Серед посад науково-педагогічних кадрів та навчально-допоміжного персоналу кафедри були такі: професор, завідувач кафедри (паралельно вживали термін “керівник кафедри”), професор, доцент,

²⁵ Statut LU, 1926, 13.

²⁶ Statut LU, 1934, 26, 27.

²⁷ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 22 (Статут Львівського державного університету ім. Івана Франка, 2 лютого 1940 р.), арк. 6, 7, 24зв. На посади завідувача кафедри і професора могли претендувати (на конкурсних засадах) особи, які мали вчене звання професора або вчений ступінь (вживали саме такий термін) доктора наук, на доцента (також за конкурсом) – вчене звання доцента або вчений ступінь кандидата наук. Підсумок конкурсу на завідувача кафедри за поданням

асистент, старший викладач, викладач, старший лаборант, лаборант, старший препарататор і препарататор²⁷.

З метою оптимальної організації наукової роботи споріднених кафедр, а також для вирішення проблем, не представлених спеціальностями, статут передбачав існування у структурі факультетів науково-дослідних інститутів з окремими титулами, статутами та бюджетами. Підрозділи мали очолювати директори²⁸. Проте на практиці ці норми не були втілені в життя: науково-дослідні інститути не створили на жодному з факультетів, натомість саме наукові інститути (заклади) Університету Яна Казимира у Львові стали матеріальною базою реформованих кафедр.

Отже, до 1939 р. діяльність Львівського університету, обумовлена освітнім законодавством Австро-Угорської монархії, а згодом – Польської Республіки, передбачала існування професорських кафедр (кафедру ототожнювали з надзвичайним чи звичайним професором) і доцентур (доцентом ставали через габілітацію; з часом доцент, без обіймання кафедри, міг набути статусу титулярного професора). За системи, коли основою організації навчального процесу у Львівському університеті були професорські кафедри та доцентури, розвиток наукових напрямів забезпечували підрозділи навчально-наукового спрямування, зокрема, семінари, заклади та інститути. Вони функціонували на ідентичних засадах (керівник та допоміжні наукові помічники), проте інститут статусно був вищим. Досить часто відбувалася реорганізація навчально-наукових підрозділів з одного типу в інший. Повне ототожнення інститутів (закладів) з кафедрами, яке спостерігаємо у більшості праць з історії Львівського університету, – помилка. Можливим є лише ототожнення їхніх допоміжних наукових сил з працівниками кафедр – помічниками професора. Трансформації структури Львівського університету від кінця 1939 р. на мезорівні полягала в

ректора через Народний комісаріат освіти УРСР (далі – НКО УРСР) затверджувала ВКВШ при РНК СРСР (в одному з проектів статуту ця норма передбачала інший алгоритм). Результати конкурсу на посади професора і доцента за поданням ректора затверджував НКО УРСР. Кандидатури на посади асистентів, старших викладачів, викладачів і навчально-допоміжного персоналу висував завідувач кафедри, а на затвердження ректору подавав декан факультету. Кількість і склад професорсько-викладацького та навчально-допоміжного персоналу визначали згідно зі штатним розписом (ректор через НКО УРСР подавав його на затвердження ВКВШ при РНК СРСР). До обов'язків завідувача кафедри належали організація та керівництво всіма формами її діяльності, науково-педагогічного персоналу – виконання відповідно до посади навчального плану та плану науково-дослідної роботи (за навантаження переважно до п'яти годин на добу впродовж шестиденного робочого тижня), навчально-допоміжного персоналу – відповідальність за майно кафедри тощо (Там само).

²⁸ ДАЛО, ф. Р-119, оп. 3, спр. 22 (Статут Львівського державного університету...), арк. 14, 28зв., 57.

об'єднанні професорських кафедр і доцентур з інститутами (закладами) у кафедри як основні навчально-наукові одиниці.

REFERENCES

Krykun, Mykola. "Lvivskyi universytet avstriiskoho periodu". Encyclopedia. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Tom I: A–K. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2011. 38–53. (in Ukrainian).

Prytula, Yaroslav ta Roman Tarnavskiy. "Universytet Yana Kazymyра u Lvovi". Encyclopedia. Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Tom I: A–K. Lviv: LNU imeni Ivana Franka, 2011. 54–77. (in Ukrainian).

PRINCIPLES OF FORMATION OF TEACHING AND RESEARCH SUPPORT STAFF OF JAN KAZYMYR UNIVERSITY IN LVIV (1919–1939)

Roman TARNAVSKYI

Ivan Franko National University of Lviv,

The Chair of Ethnology

1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

e-mail: avtor.rt@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7817-6730>

The article investigates the principles of formation of teaching and research staff of the University of Jan Kazimir in Lviv in the interwar period. The organization of educational and scientific studies at Lviv University throughout its history had its own characteristics at different stages. Until 1939, the activities of the University and its structural units were determined by the educational legislation of Austria-Hungary, and later – Poland, which provided for the existence of professorial departments (the department was identified with extraordinary or ordinary professor) and associate professors. Research was provided by units of educational and scientific direction, namely – seminars, institutions and institutes, which functioned on an identical basis (supervisor and assistant research assistants). Periodically there were reorganizations of educational and scientific units from one type to another. It is proved that the complete identification of institutes (institutions) with departments, which we observe in most works on the history of Lviv University, is erroneous. The transformation of the Imperial-Royal University named after Emperor Franz I in Lviv into Jan Kazymyr University in Lviv and the Ukrainian University in Lviv with its initial stage in the form of Ukrainian university courses did not affect the principles of educational and scientific activities. However, in 1939/40 AD. The principles of formation of teaching and research and support staff of the University have changed dramatically. The transformation of the structure of Lviv University from the end of 1939 at the meso level was the unification of professorial departments and associate professors with institutes (institutions) into departments as the main educational and scientific units.

Keywords: Lviv University, charter, department, professor, associate professor, habilitation.

Стаття надійшла до редколегії 23.02.2022

Стаття прийнята до друку 21.04.2022